

مجموعه آثار

آقا علی مدرس (ج ۳)

اسفار

جلد دوم

المجلد الثانی

تصحیح

کمیته احیاء و تصحیح آثار

مجمع عالی حکمت اسلامی

مرشدنامه: زنونى، على بن عبد الله: ۱۳۳۴-۱۳۰۷ق.

عنوان: دیندار اور: مجموعہ کثار آقاعینی مدرّس / تصحیح کپیستہ احیاء و تصحیح آثار مجمع عالی حکمت اسلامی

مشخصات نشر: قم: انتشارات حکمت اسلامی، ۱۳۹۷

مشهد: قائم: شعب - انتشارات حکمت اسلامی، ۳۷-۴۱ فلسفہ اسلامی، ۹-۱۷ (آثار عظیمی منی حکیم طهرانی، ۶-۱۲)

شماره: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۵۹-۱۲-۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۵۹-۱۲-۷ (۳ ج) : ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۵۹-۱۲-۶ (دوره)

بعیت فہرست نویسی : لیا

یادداشت: عربی

و دیامتر کتابخانه

بازو شست

مختار ج ١: ١١ ج ٢: ١٢ تعليقات لسفر جلد اول المجلد الاول الى السلام ج ٣: تعليقات اسدول جلد دوم المجلد

تعليقات : جلد سوم المجلد التاسع ولبه الرسائل الأربعه - برقة رسائل و تعليقات

موضوع: الطاقة

شذلیہ الخوہ: محرم - کثا لہ

دفعہ ۲۲۷: کننگہ

دستبرد : ۸۹/۱

شماره کتابخانه ملی: ۱۰۸۲۸۴۰

سناسنامہ کتاب

مذہب : آقا میرزا محمد باقر (حکیم طهرانی)

نصفه کمیته احیاء و تدبیر آیت عالی حکمت اسلامی

کتابخانه: نام پدیدار: نام علم:

التنزيلات ٢ بحث اسلامي

اسماء بنیادی: _____

جہ و فتنہ : صفحہ آر آر : انتشار : حکمہ اسلام

اول نوبت چای

1392

1 **0 0 0**

.....

تعليقات اسفار (ج ۲)

آدر: رقم: ۱۹، کوچه ۱۱، فرعی اول سمت چپ، مجمع عالی حکمت اسلامی

تلفون: ۳۷۷۵۷۶۱ - ۰۲۵ - شماره: ۳۷۷۲۱۰۰۴

www.hekimateislami.com

info@hekmateislami.com

nashr@hekmateislami.com

مقدمه كميته احياء و تصحيح افكار ۹

السفر الثالث هم "ي من الخس إلى الخلق في علم النفس

الباب الأول: في أحكام عانة للنفس وفيه فصول ۴۳

الفصل الأول في تحديد النفس ۴۳

الفصل الثاني: في ماهية النفس المطلقة ۱۹۷

الباب الثاني: في ماهية النفس الحيوانية و بيان جوهريتها و تجزئها ربأ من التردد و في فصول ۲۰۹

الفصل الأول في جوهريتها ۲۰۹

الفصل الثاني: في بيان تجزء النفس الحيوانية ۲۷۷

الفصل الثالث: في دفع ما أورد على جوهرية النفس من الشكوك ۳۰۰

الفصل الرابع: في تعديد قوى النفس المنشعبة عنها في البدن ۳۱۲

الفصل الخامس: في قاعدة يستعلم منها تعدد القوى ۳۲۲

الباب الثالث: في ذكر القوى النباتية و أفعالها و أحوالها ۳۴۹

الفصل الأول: في أقسام تلك القوى بالوجه الكلي ۳۴۹

الفصل الثاني: في فعل الهاضمة في الفضلة المندفعة و الإشارة إلى وجود الدافعة و التنبية على تغاير هذه ۳۵۶

الأربع و تعيين آلائها من الأعضاء ۳۵۶

الفصل الثالث: في أن هذه القوى في بعض الأعضاء مضاعفة و في حقيقة الغذاء و مراتب الهضم يشبه أن ۳۵۸

يكون ما قاله بعض الطبيعيين حقاً ۳۵۸

الفصل الرابع: في مراتب الهضم و أن للهضموم أربع مراتب ۳۶۴

٣٦٤	الفصل الخامس: في تحديد القوى الغاذية والنامية حدّاً بحسب الحقيقة
٣٧٤	الفصل السادس: في سبب وقوف القوى كالنامية والغاذية وضرورة الموت
٣٨٥	الفصل السابع: في تحقيق الكلام في القوة المصورة
٤٠٤	الفصل الثامن: فصل في الإشارة إلى تعديد القوى النفسانية وما دونها على سبيل التصنيف
٤٠٩	الفصل التاسع: في أن لكل بدن نفساً واحدة وأن القوى التي أحصيناها تشأ منها بل هي تفاصيل ذاتها وشرح هويتها
٤١١	الفصل الحادي عشر: في طور آخر من تعديد القوى الإنسانية على منهج أهل البصيرة
٤١٥	الفصل الثاني عشر: في وقت تعلق النفس الناطقة بالبدن
٤١٧	الباب الرابع: في أحوال القدر المختصة بالنفوس الحيوانية
٤١٧	الفصل الأول: في ما سببه أصحاب الانطباع وتعقيب ما يرد عليهم وذكر حجة النفاة
٤١٨	الفصل التاسع: في سبب حدوث ما وقع الخلاف بين أصحاب الشعاع وأصحاب الانطباع في سبب الحول
٤١٩	الباب الخامس: من علم النفس في الإبراز كات الباطن
٤١٩	الفصل الأول: في الحس المشترك في بنطاسيا أي لوح النفس
٤٢١	الفصل الثاني: في الخيال
٤٢٣	الفصل الثالث: في المتخيلة والواهمة والذاكرة
٤٢٧	الفصل الرابع: في بيان أن النفس كل القوى
٤٤٠	الفصل الخامس: في دفع ما قيل في أن النفس لا تدرك ادبريات
٤٤٧	الفصل السادس: في تحديد مذاهب القدماء في أمر النفس
٤٧١	الباب السادس: في بيان تجرد النفس الناطقة الإنسانية تجرداً تاماً عقلياً وكيفية حدوثها
٤٧١	الفصل الثاني: في شواهد سمعية في هذا الباب
٤٨٣	الباب السابع: في بذر من أحوال النفس الناطقة من حيث نسبتها إلى عالم الطبيعة
٤٨٣	الفصل الأول: في كيفية تعلق النفس بالبدن
٤٨٣	الفصل الثاني: في تحقيق حدوث النفوس البشرية
٤٩٧	الفصل الثالث: في إيضاح القول في هذه المسألة المهمة [أي في حقيقة النفس] وتعقيب ما ذكره وسلم ما أضناه
٥١٣	الفصل الرابع: في أن النفس لا تنفس بفساد البدن
٥١٤	الفصل الخامس: في أن الفساد على النفس محال
٥٢٠	الفصل السادس: في ذكر ميعاد مشرقى
٥٢٤	الفصل السابع: في أن سبب النفس الناطقة أمر مفارق عقلي

۵۲۷	نمایه‌ها
۵۲۹	مقدمه
۵۳۱	نمایه آیات
۵۳۷	نمایه روایات
۵۴۱	نمایه اعلام
۵۴۵	نمایه موضوعی
۵۵۹	حاجنامه

www.Ketab.ir

مقدمه کسینه احياء و تصحيح آثار^۱

تعلیقات پیش رو که بر مباحث نفس اسفار نگاشته شده، در شمار ارزشمندترین یادگارهای قلمی آقاعلی مدرس است. این تعلیقات حجم بیشتر حواشی اسفار را تشکیل می‌دهد و می‌توان با تسامح گفت حجم آن - بدل سفر نفس اسفار است. تعلیقات گاه به صورت حاشیه بر اسفار و گاه به عنوان حاشیه بر - سی ان - سند حواشی ملارضا تبریزی و ملاهادی سبزواری نوشته شده است. به لحاظ کمی هم این تعلیقات یکسان نیست؛ به گونه‌ای که در برخی موارد صفحاتی را به خود اختصاص می‌دهد و می‌توان آن را به عنوان یک رساله عرضه کرد. درباره تعلیقات آقاعلی مدرس نکات ذیل عرض می‌شود.

۱. برخی، حجم تعلیقات اسفار را اندک می‌دانند،^۲ و برخی آن را یک، نیم برابر تا دو برابر متن اسفار می‌دانند و برخی دیگر حواشی ایشان را متفرقه و حواشی نفس را مفصل دانسته‌اند و گفته‌اند شاید تمام آن حواشی بیش از مطالب نفس اسفار باشد.^۳ با توجه به تعلیقات موجود، قول سوم تأیید می‌شود. تعلیقات نفس در مقایسه با تعلیقات بخش‌های دیگر مفصل‌تر است و اگر تمام حواشی اسفار مفصل و یک و نیم برابر اسفار باشد، باید حجم آن

۱. حجت‌الاسلام دکتر احسان فتاحی اردکانی (عضو کمیته احياء و تصحيح آثار آقاعلی مدرس زنوزی و

پژوهشگر علوم اسلامی)

۲. آقابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۶، ص ۲۰.

۳. آشتیانی، مبدأ و معاد، ص ۵۲، مقدمه.

حواشی به بیش از ۱۳ جلد برسد. نسخه میرزا مهدی آشتیانی هم که حواشی آقاعلی را کتابت کرده است، چیزی بیش از آنچه به دست آمده، ندارد. گفتنی است آقاعلی به خط خود حواشی اردکانی و تبریزی را کتابت کرده و شاید همین امر موجب شده تا برخی گمان کنند تمام این تعلیقات از خود آقاعلی است؛ چنان که این گمان برای مرحوم حاج حسین ملک بنی‌امیر است.

تعلیقات نفس اسفار در طول چند سال و در چند مرحله به نگارش درآمده است. آقاعلی در دهه ۱۱۰۰ ق. بر حواشی تبریزی تعلیقاتی نوشت که اغلب مختصر است. این تعلیقات از سال ۱۱۰۰ ق. شروع و تا سال ۱۲۸۷ ق. به تدریج نوشته شد و بعدها در سال‌های ۱۲۹۳ ق. تا ۱۲۹۶ ق. مراجع دوباره، تعلیقاتی افزود و فاصله این مراجعه در برخی موارد به ده سال می‌رسد.

آقاعلی در مرحله بعد تعلیقات مفصل بر متن اسفار نوشت و در آن به نکاتی پرداخت که پیش‌تر تبریزی به آن اشاره کرده بود و گاه انتقادیایی. سخنان تبریزی وارد می‌کند که پیش‌تر در تعلیقه بر تبریزی آن را ذکر کرده بود. این نشان می‌دهد این تعلیقات بعد از تعلیقه بر تبریزی نوشته شده است. در این تعلیقات از رساله «اقسام حمل» نام می‌برد که نشان می‌دهد این تعلیقات بعد از این رساله نگاشته شده است. چنین هنگام یادکرد از ملاهادی سبزواری با عبارت «قدس سره» و «رحمة الله» برای اسباب رحمت و مغفرت می‌کند؛ بنابراین، این تعلیقات بعد از وفات سبزواری (۱۲۸۹ ق.) نوشته شده است. از این تعلیقات مفصل، به تعلیقات مرحله دوم یاد می‌کنیم.

در مرحله سوم بعد از اینکه اسفار به چاپ سنگی رسید، آقاعلی مطالب خود را به حواشی این کتاب انتقال داد و در این انتقال گاه حواشی خود را ویرایش و بازنویسی کرد و گاه حواشی جدیدی نگاشت. البته همه حواشی دو مرحله قبلی به این نسخه منتقل نشده است؛ از این‌رو، هرچند این نسخه شامل آخرین حواشی است، حاوی همه حواشی نیست. در این تصحیح همه حواشی در هر سه مرحله آمده است؛ از این‌رو مشتمل بر حواشی بسیاری است که تاکنون منتشر نشده است.

۳. تعلیقات آقاعلی در بخش نفس، ناظر به حواشی ملاعلی نوری، ملا اسماعیل اصفهانی مشهور به واحدالعین، ملارضنا تبریزی و ملاهادی سبزواری است و گاه به گفته‌های استادش، میرزا حسن نوری اشاره می‌کند. با اینکه آقاعلی در قزوین خدمت ملا آقا قزوینی سیده است و در رساله تاریخ حکما، او را بحری موج می‌خواند، اما در هیچ‌جا نقل قولی از وی ندارد.

ملارضنا تبریزی از شاگردان ملاعلی نوری و ملا اسماعیل اصفهانی واحدالعین است که دروس ارزنا، اسرار، رد را به رشته تحریر درآورده است. آقاعلی مدرس به نوشته‌های وی توجه خاص داشته و از این بر آنکه برخی از آثارش را به خط خود کتابت کرده، بر آنها حاشیه نگاشته است. تعقیبات نوری در شمار مهم‌ترین حاشیه‌های اسفار است که در زمان حیات اساتیدش ملا اسماعیل و ملاعلی نوری نوشته شد. نقل گفته‌های استادان در شرح فرازهای اسفار از ویژگی‌های بارز و با اهمیت این کتاب است و بیشتر آنها مطالبی است که اساتید هنگام تدریس به آن توجه داده‌اند و در تعلیقات نیز بر اسفار نمی‌توان نشانی از آنها جست. تبریزی در این تعلیقات به حواشی شوارب خود ارجاع می‌دهد و از ملا اسماعیل با عنوان «قال استادنا دام ظلّه» یاد می‌کند و مطالب ملاعلی نوری را به صورت «قال استادنا النوری» نقل می‌کند. تبریزی از مدرسان مدرسه جده، «گنجه‌سنان» بود و در سال‌های ۱۲۴۳ق و ۱۲۴۵ق به ترتیب شوارب و مشاعر را تدریس می‌کرد.

۴. نسخه‌های مورد استفاده در تصحیح به شرح ذیل است:

الف) نسخه خطی شماره ۱۰۳۸۵ کتابخانه مجلس شورای اسلامی. این نسخه تعلیقات ملارضنا تبریزی بر سفر نفس تا آخر اسفار است و آقاعلی بر آن حاشیه دارد. کتابت این تعلیقات از سال ۱۲۸۴ق تا ۱۲۹۶ق ادامه داشته است. این نسخه را «تعلیقات مرحله اول» نامیدیم.

۱. بخش اندکی از تعلیقات اسفار ملاعلی نوری و ملا اسماعیل اصفهانی در چاپ‌های نُه جلدی (با رمز «ه») و «ل» به چاپ رسیده است و بیشتر آنها همچنان به صورت مخطوط باقی مانده است.
۲. آقاعلی بر حواشی شوارب ایشان حاشیه نوشته است و ان‌شاءالله در جلد پنجم عرضه خواهد شد.

ب) نسخه شماره ۸۲۶۳/۱۱۳/۵۶ کتابخانه آیت‌الله گلپایگانی. این نسخه به خط خود آقاعلی مدرس بوده و در بسیاری موارد خط‌خوردگی دارد. بیشتر این تعلیقات مربوط به مباحث نفس و معاد است، اما یک تعلیقه بلند درباره ماهیت دارد و نیز حاوی تعلیقاتی بر بحث علم و قدرت در بخش الهیات اسفار است. این نسخه را «تعلیقات مرحله دوم» می‌دهد.

ج) نسخه اسفار چاپ سنگی متعلق به آیت‌الله حسن‌زاده آملی. این نسخه مشتمل بر حواشی مرحله سوم است و به دلیل یافت نشدن این نسخه، به همان نقل مجموعه مصنفات بسنده شد.

د) اسفار خطی به شماره ۱۰۰۰ کتابخانه مجلس شورای اسلامی به خط ملاعبدالله زنوزی. ملاعبدالله بر این کتاب حواشی نوشته است و در دو سه حاشیه از آقاعلی دارد.

ه) نسخه چاپ سنگی شرح هدایه پیریه ملا میرا که علاوه بر تعلیقات آقاعلی بر این کتاب، متضمن رساله یا تعلیقه «النفس فی وحدتها کل اقوی» آقاعلی است. در آغاز این تعلیقه چنین آمده است: «فی بیان أن النفس کل الی من الحکیم المدرس آقاعلی المتعلق بالاسفار». این تعلیقه به همراه مقدمه تحلیلی به کوشش آقای دکتر علی‌اصغر دادبه در فصلنامه فرهنگ، شماره بهار ۱۳۷۰ نیز به چاپ رسیده است.

و) نسخه چاپی اسفار نه جلدی که حواشی آقاعلی با رمز «ه» چاپ شده است.

۵. در تصحیح این تعلیقات موارد ذیل مدنظر قرار گرفت:

الف) آیات و روایات و مستندات در پاورقی درج شد.

ب) رسم الخط کلمات به شکل امروزی تغییر یافت و نگارش برخی واژه‌ها اصلاح گردید.

ج) تعلیقات شماره‌گذاری شد و تعلیقه بر حواشی اسفار نیز جداگانه شماره‌گذاری گردید تا مشخص شود چه تعداد حاشیه بر اسفار و چه تعداد حاشیه بر حواشی است.

د) برای فهم بهتر تعلیقات آقاعلی، تمام تعلیقات تبریزی و سبزواری به صورت «قال التبریزی» یا «قال السبزواری» با قلم سیاه و تورفتگی متن آورده شد و سپس تعلیقات آقاعلی

به صورت «قول التبریزی» یا «قول السبزواری» ذکر شد.

ها) در ترتیب تعلیقات سعی شده است ترتیب تاریخی رعایت شود؛ یعنی اگر آقاعلی بر متنی در سه مرحله حاشیه نوشته است، ابتدا حاشیه مرحله اول و سپس حاشیه مرحله دوم و سوم در متن قرار گرفته است.

و) در مواردی که نسخه مرحله سوم اضافاتی بر نسخه مرحله دوم دارد، اضافات در گروه قرار داده شده تا نشان داده شود در مرحله سوم چه اضافاتی در تعلیقه صورت گرفته است.

ز) در مواردی که نسخه مرحله سوم با نسخه مرحله دوم متفاوت باشد، به دلیل آنکه نسخه مرحله سوم وجود ندارد، در پاورقی با رمز م.م بیان شده است.

ح) بعد از تصحیح تعلیقات، تصحیح بر آن شد تا عبارتهای ملاصدرا به صورت جمله‌ای کامل ذکر شود تا برای فهم تعلیقات نیازی به مراجعه به اسفار نباشد.